

MAŁGORZATA ŻUKOWSKA

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

PRZEKSZTAŁCENIA PODMIOTOWE A SUKCESJA PRAW POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM

1. WPROWADZENIE

Nadanie określonemu podmiotowi statusu pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w sprawach ściganych z urzędu oraz ewentualna sukcesja jego praw stanowi niebagatelny problem dla toku postępowania. Posiadanie tego przymiotu daje bowiem szerokie możliwości szczególnie na etapie postępowania przygotowawczego, gdzie pokrzywdzony jako formalna strona postępowania ma m.in. prawo do skarżenia określonych prawem decyzji, a także do udziału w czynnościach czy do inicjatywy dowodowej.

Definicję legalną pojęcia pokrzywdzonego zawiera przepis art. 49 Kodeksu postępowania karnego (dalej: k.p.k.). W myśl § 1 tego przepisu, status pokrzywdzonego należy przyznać osobie fizycznej lub prawnej, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo. Przepis art. 49 § 2 k.p.k. nadaje status pokrzywdzonego także wymienionym w tym przepisie jednostkom i organizacjom niemającym osobowości prawnej. Natomiast przepis art. 49 § 3 k.p.k. uważa za pokrzywdzonego zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Z kolei § 3a i § 4 tegoż przepisu stanowią,

że prawa pokrzywdzonego mogą wykonywać w szczególnych sytuacjach także, odpowiednio, organy Państwowej Inspekcji Pracy oraz organy kontroli państwowej.

Stosunkowo prosta konstrukcja treści art. 49 k.p.k. na pierwszy rzut oka nie sprawia trudności w jej rozumieniu. Problem może natomiast pojawić się w momencie przekształceń podmiotowych wymienionych w nim jednostek niebędących osobami fizycznymi. O ile konsekwencją śmierci osoby fizycznej pokrzywdzonej przestępstwem będzie każdorazowo, w myśl art. 52 § 1 k.p.k., możliwość wykonywania jej praw przez osoby najbliższe lub osoby pozostające na jej utrzymaniu, a w przypadku ich braku lub nieujawnienia prokurator działając z urzędu, o tyle w razie przekształceń podmiotowych osoby prawnej lub jednostki nieposiadającej osobowości prawnej nie jest do końca jasne, jaki podmiot będzie mógł wykonywać prawa pokrzywdzonego¹. Nie istnieje bowiem przepis w Kodeksie postępowania karnego, który reguluje takie sytuacje, a z oczywistych względów analogiczne stosowanie przepisu art. 52 § 1 k.p.k. dotyczącego śmierci pokrzywdzonej osoby fizycznej jest nie do wyobrażenia.

Innym ważkim problemem jest także mobilność praw majątkowych pomiędzy różnymi podmiotami, co ma istotne znaczenie w razie zbycia dóbr naruszonych przez czyn zabroniony lub powstałych w jego wyniku, mających pewną wartość ekonomiczną. Należałoby zatem na kanwie niniejszej pracy skupić się także na zagadnieniu posiadania statusu pokrzywdzonego w razie zmiany podmiotu uprawnionego do rozporządzania danym dobrem mającym wartość ekonomiczną, np. w razie przelewu wierzytelności powstałej na skutek czynu zabronionego czy sprzedaży rzeczy będącej przedmiotem wykonawczym przestępstwa.

Wymaga jednak podkreślenia, że pokrzywdzony w myśl przepisów Kodeksu postępowania karnego nie jest stroną w postępowaniu przed sądem, lecz posiada taki status jedynie w czasie trwania postępowania przygotowawczego. Jednakże, co ciekawe, nieposiadanie przymiotu

---

¹ W. DASZKIEWICZ, *Sukcesja procesowych praw pokrzywdzonego w procesie karnym*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. MAREK, Toruń 2004, s. 19.

pokrzywdzonego na etapie postępowania sądowego nie oznacza w pewnych opisanych poniżej sytuacjach, że podmiot, który rzeczywiście poniósł szkodę wskutek przestępstwa, nie będzie w wyroku sądu uprawniony do uzyskania na swoją rzecz orzeczenia o naprawieniu szkody.

Nakreślone w ten sposób problemy i zagadnienia związane z posiadaniem przymiotu pokrzywdzonego, wykonywaniem jego praw oraz z ewentualnym orzeczeniem obowiązku naprawienia szkody w postępowaniu przed sądem wymagają solidnego omówienia z uwagi na konieczność ochrony praw pokrzywdzonego przestępstwem i gwarancje tej ochrony, jakie prawo karne winno pokrzywdzonemu zapewnić. Na tym gruncie wypada także udzielić odpowiedzi na pytanie, czy obecne rozwiązania prawne zawarte w przepisach szeroko rozumianego prawa karnego gwarantują urzeczywistnienie tych praw w sposób jasny i pełny².

2. POJĘCIE POKRZYWDZONEGO

Ustawowa definicja pokrzywdzonego zawarta w art. 49 k.p.k. wyróżnia jej pięć elementów, których zaistnienie warunkuje nadanie danemu podmiotowi statusu pokrzywdzonego³. Po pierwsze, konieczne jest

---

² W. GLINIECKI, *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym w świetle zasady uczciwego procesu*, «PiP» 59.7/2004, s. 65-75: Autor analizuje w artykule w jakim stopniu zasada uczciwego procesu ma zastosowanie do pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. W końcowych wnioskach stwierdza, że do pokrzywdzonego zastosowanie ma przede wszystkim zasada lojalności procesowej, szybkości postępowania, równouprawnienia stron oraz prawa do sądu. O ile istotne wątpliwości budzi zastosowanie do pokrzywdzonego zasady równouprawnienia stron w sytuacji, gdy pokrzywdzony nie pełni żadnej roli procesowej nadającej mu status strony, o tyle pozostałe zasady wymienione przez autora mogą być w mniejszym lub większym stopniu stosowane także do pokrzywdzonego.

³ Na gruncie kodeksu postępowania karnego z 1969 r. ustawowa definicja pokrzywdzonego brzmiała bardzo podobnie, albowiem w myśl art. 40 k.p.k. z 1969 r. pokrzywdzonym była osoba fizyczna lub prawna oraz instytucja państwowa lub społeczna, choćby nie miała osobowości prawnej, której dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone bądź zagrożone przez to przestępstwo. Na podstawie art. 41 § 2 k.p.k.

naruszenie lub zagrożenie chronionego dobra prawnego. Po drugie, dobro to musi należeć do pokrzywdzonego. Po trzecie, naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego musi nastąpić w wyniku przestępstwa, a po czwarte, musi ono nastąpić w sposób bezpośredni. Ostatnim warunkiem jest posiadanie przez dany podmiot cech indywidualnych, o których mówi przepis art. 49 § 1 i 2 k.p.k., a zatem musi to być, alternatywnie, osoba fizyczna, osoba prawna, niemająca osobowości prawnej instytucja państwowa lub samorządowa albo inna jednostka organizacyjna, której odrębne przepisy przyznają zdolność prawną.

Gdy mowa o podmiotach wymienionych w przepisie art. 49 § 3a i 4 k.p.k. tj. organach Państwowej Inspekcji Pracy oraz organach kontroli państwowej konieczna jest konstatacja, że dla uzyskania przez nich możliwości wykonywania praw pokrzywdzonego nie jest wymagane zaistnienie wskazanych powyżej elementów, albowiem przepis art. 49 k.p.k. tworzy dla tych podmiotów szczególnie uprzywilejowane warunki z uwagi na specyfikę posiadanej przez nie pozycji. Co istotne, podmioty te nie są uprawnione do nabycia statusu pokrzywdzonego *sensu stricto*, lecz jedynie do wykonywania jego praw w pewnych ściśle określonych sytuacjach.

Nieco inaczej jest natomiast w stosunku do zakładu ubezpieczeń określonego w przepisie art. 49 § 3 k.p.k., który co prawda w pewnych warunkach jest uznawany za pokrzywdzonego w zakresie w jakim pokrył szkodę wyrządzoną przestępstwem, jednakże wobec szczególnej jego roli polegającej li tylko na pokryciu rzezoney szkody, nie stosuje się do niego wymogu doznania bezpośredniej szkody na dobru do niego należącego, o czym będzie jednak mowa w dalszej części pracy⁴.

---

z 1969 r. za pokrzywdzonego należało uważać także zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę. Na kanwie tych przepisów wyróżniono trzy elementy definicji pokrzywdzonego tj. dobro prawne, bezpośrednie naruszenie lub zagrożenie przestępstwem oraz osobę fizyczną lub prawną oraz instytucję państwową lub społeczną. Por. W. Posnow, *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym*, Wrocław 1991, s. 10.

⁴ Możliwość uznania za pokrzywdzonego zakładu ubezpieczeń w zakresie, jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo, została wprowadzona do porządku prawnego w kodeksie karnym z 1969 r. (przepis art. 41 § 2 k.p.k.).

Przepis art. 49 k.p.k. zawierający legalną definicję pokrzywdzonego został bogato obudowany orzecznictwem i poglądami doktryny. Sąd Najwyższy postanowił w jednym ze swoich orzeczeń, że należy przyjąć za właściwą wąską definicję pokrzywdzonego, zgodnie z którą krąg pokrzywdzonych w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k. ograniczony jest zespołem znamion czynu będącego przedmiotem postępowania oraz czynów współukaranych⁵. Sąd trafnie zauważył, że pojęcie pokrzywdzonego relatywizuje się jedynie do zespołu znamion przestępstwa będącego przedmiotem postępowania. Pojęcie pokrzywdzonego należałoby zatem każdorazowo rozpatrywać w kontekście znamion konkretnego czynu zabronionego, badając, czy naruszenie lub zagrożenie dobra prawnego jest głównym bądź ubocznym przedmiotem ochrony danej normy. Do wąskiego rozumienia pojęcia pokrzywdzonego w szerokim gronie przychylają się także przedstawiciele doktryny⁶.

Niejednokrotnie odniesiono się nadto do wynikającego z powyższej tezy warunku bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego. Istotą bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego danej osoby jest brak elementów pośrednich pomiędzy naruszeniem (zagrożeniem) konkretnego dobra a przestępstwem popełnionym przez sprawcę, rozumianym jako całość jego znamion określonych w ustawie

---

⁵ Uchwała Sądu Najwyższego z 15 września 1999 r. sygn. akt I KZP 26/99, «Lex» 2016. Sąd w rzeczonyj uchwale wyróżnił dwie możliwe do przyjęcia na gruncie przepisu art. 49 k.p.k. definicje pokrzywdzonego tj. definicję formalną (procesową), zgodnie z którą „pokrzywdzonym jest ten, czyje (jakikolwiek) dobro prawne zostało naruszone lub zagrożone w wyniku zdarzenia, które jest przestępstwem” oraz definicję materialną, zgodnie z którą „pojemność definicji pokrzywdzonego wyznaczona jest przez znamiona przestępstwa, w wyniku którego doszło do naruszenia lub zagrożenia jego dobra prawnego”. Podobnie wypowiedział się Sąd Najwyższy na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. w uchwale z 26 listopada 1976 r. sygn. akt VI KZP 11/75, «Lex» 2016, który w tezie oznaczonej numerem 2 stwierdził, że kryterium uznania jakiejś osoby za pokrzywdzoną wynika z prawa karnego materialnego.

⁶ Tak też B. GRONOWSKA, *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprosowe i wiktymologiczne*, Toruń 1989, s. 21; W. POSNOW, *Sytuacja pokrzywdzonego...*, s. 18; T. GRZEGORCZYK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1998, s. 156.

karnej⁷. Należy mieć bowiem na uwadze, że przestępstwo może naruszać dobra różnego rodzaju mniej lub bardziej inwazyjnie. Element bezpośredniości został szeroko omówiony na kanwie orzecznictwa Sądu Najwyższego, gdzie zarówno na podstawie uprzednio obowiązującego Kodeksu postępowania karnego, jak i na gruncie obecnych przepisów zaprezentowano trafny pogląd, że „pokrzywdzonym może być w procesie karnym jedynie ten, kogo przestępstwo dotyka bezpośrednio, naruszając lub zagrażając w taki sposób jego dobru prywatnemu, chronionemu przez naruszony przez sprawę przepis. O pokrzywdzeniu decyduje bezpośredniość naruszenia lub zagrożenia przestępstwem dobra”⁸.

Z kryterium bezpośredniości oraz ograniczeniem pokrzywdzenia zespołem znamion czynu zabronionego wprost wiąże się także prawidłowe określenie zarówno ogólnego jak i indywidualnego przedmiotu ochrony czynu zabronionego, na skutek którego dobra prawne pokrzywdzonego zostały naruszone. Niewątpliwie, każdorazowo należy zatem badać zarówno ogólny, jak i szczególnie przedmiot ochrony naruszonej normy, biorąc nadto pod uwagę okoliczność, że w myśl przepisu art. 11 § 2 k.k. jeden czyn może wypełniać znamiona wielu przepisów ustawy karnej⁹.

---

⁷ Tak trafnie m. in. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 30 września 2013 r., IV KK 209/13, «Lex» 2016; W. GRZESZCZYK, *Komentarz do art. 49 kpk*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, «Lex» 2016. Autor akcentuje nadto konieczność rozróżnienia pojęcia pokrzywdzonego w rozumieniu prawa karnego oraz poszkodowanego w rozumieniu prawa cywilnego; szerzej: W. POSNOW, *Sytuacja pokrzywdzonego...*, s. 25 oraz W. POSNOW, *Rozważania nad pojęciem pokrzywdzonego w procesie karnym*, «PiP» 34.8-9/1979, s. 145.

⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z 17 listopada 2005 r. II KK 108/05, «Lex» 2016; postanowienie Sądu Najwyższego z 30 września 2013 r., IV KK 209/13, «Lex» 2016; tak też Sąd Najwyższy na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. w uchwale z 26 listopada 1976 r. sygn. akt VI KZP 11/75, «Lex» 2016), w tezie oznaczonej numerem I: „O tym, kto jest osobą pokrzywdzoną w konkretnej sprawie, decyduje dobro prawne tej osoby naruszone lub zagrożone przez sprawcę czynu, i to w sposób bezpośredni (art. 40 § 1 k.p.k.), choćby nie wynikało to wprost z opisu tego czynu i jego kwalifikacji prawnej. Owa bezpośredniość wchodzi w grę także wtedy, gdy przedmiotem ochrony prawnej jest wprawdzie dobro ogólniejszej natury, ale zagrożenie tego dobra powoduje również bezpośrednie pokrzywdzenie indywidualnej osoby.”

⁹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 30 września 2013 r. IV KK 209/13, «Lex» 2016: „Dla przyznania statusu pokrzywdzonego konieczne jest prawidłowe rozpoznanie

Ustalenie osoby pokrzywdzonej danym przestępstwem nie może bowiem odbiegać od przedmiotu ochrony i *ratio legis* naruszonej normy prawa karnego. Co istotne, o nadaniu tego statusu nie decyduje samo uznanie za pokrzywdzonego danego podmiotu przez prokuratora w postępowaniu przygotowawczym, lecz okoliczności faktyczne sprawy¹⁰.

Wymaga nadto podkreślenia, iż przepis art. 49 k.p.k. odróżnia posiadanie statusu pokrzywdzonego *sensu stricto* od sytuacji procesowej, w której dany podmiot uważa się za pokrzywdzonego, o czym mówi art. 49 § 3 k.p.k. Zakład ubezpieczeń w żadnym razie nie jest pokrzywdzonym w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k., lecz jest jedynie uważany za pokrzywdzonego li tylko w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Ustawa w przepisie art. 49 § 3a i 4 k.p.k. oraz w art. 52 k.p.k. wyróżnia także podmioty, które podobnie jak zakład ubezpieczeń nie są pokrzywdzonymi, lecz w pewnych warunkach mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, tj. organy Państwowej Inspekcji Pracy, organy kontroli państwowej i osoby najbliższe dla zmarłego pokrzywdzonego, lub osoby pozostające na jego utrzymaniu, oraz ewentualnie prokurator.

Nieposiadanie statusu pokrzywdzonego w myśl przepisu art. 49 § 1 k.p.k. przez zakład ubezpieczeń, który jedynie uważa się za pokrzywdzonego przy zastosowaniu pewnej fikcji prawnej oraz przez organy Państwowej Inspekcji Pracy i organy kontroli państwowej, które co najwyżej mogą wykonywać prawa pokrzywdzonego, oznacza, że nie są to podmioty bezpośrednio pokrzywdzone przestępstwem. Nie są one także w żaden sposób sukcesorami praw pokrzywdzonego, albowiem ich *quasi*-pokrzywdzenie nie jest wynikiem podmiotowego następstwa prawnego. Nie można zatem w stosunku do wskazanych jednostek w ogóle mówić o istnieniu łańcucha bezpośredniości naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego, które nigdy do nich nie należało. Podobna, choć nie tożsama, sytuacja zachodzi w stosunku do osób wskazanych

---

nie tylko ogólnego lub rodzajowego, ale także i indywidualnego przedmiotu ochrony analizowanej normy karnej, przy jednoczesnym uwzględnieniu, iż dany czyn może wypełniać znamiona więcej niż jednego przepisu ustawy”.

¹⁰ Postanowienie Sądu Najwyższego z 21 października 2008 r., III KO 89/08, «Lex» 2017.

w przepisie art. 52 § 1 k.p.k., gdzie łańcuch bezpośrednio naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego zostaje przerwany, lecz powodem jego przerwania jest sukcesja praw uprzednio należących do zmarłego pokrzywdzonego¹¹. Zasadna jest zatem ogólna konstatacja, że sukcesor praw pierwotnego pokrzywdzonego nigdy nie uzyska tego przymiotu w rozumieniu materialnej definicji zawartej w przepisie art. 49 § 1 k.p.k.

W ramach postępowania sądowego pokrzywdzony, pomimo nieposiadania statusu strony, jest jednak traktowany w sposób szczególny¹². Ma bowiem prawo wziąć udziału w rozprawie (art. 384 § 2 k.p.k.), w posiedzeniu sądu przy rozpatrywaniu wniosku o skazanie bez przeprowadzania rozprawy (art. 343 § 5 k.p.k.), w posiedzeniu w przedmiocie umorzenia postępowania z uwagi na niepoczytalność sprawcy (art. 354 pkt 2 k.p.k.) oraz w przedmiocie warunkowego umorzenia postępowania i podjęcia postępowania warunkowo umorzonego (art. 341 § 1 k.p.k. i 550 § 2 k.p.k.)¹³. Jako tzw. *quasi*-strona pokrzywdzony ma prawo do zaskarżenia wyroku o warunkowym umorzeniu postępowania wydanego na posiedzeniu (art. 444 k.p.k.)¹⁴. Najszersze uprawnienia w postępowaniu toczącym się z urzędu posiada jako oskarżyciel posiłkowy, albowiem

---

¹¹ K. DUDKA, *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, Lublin 2006, s. 31.

¹² Szerzej odnośnie ewolucji regulacji prawnej dotyczącej pozycji pokrzywdzonego w postępowaniu karnym: B. WÓJCICKA, *Sytuacja prawna pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle projektu k.p.k.*, [w:] *Reforma prawa karnego*, Łódź 1994, s. 52-62.

¹³ W myśl przepisu art. 384 § 2 k.p.k. pokrzywdzony ma prawo wziąć udział w rozprawie, jeżeli się stawi, i pozostać na sali, choćby miał składać zeznania jako świadek. W tym wypadku sąd przesłuchuje go w pierwszej kolejności; na podstawie art. 343 § 2 k.p.k. uwzględnienie wniosku o skazanie bez przeprowadzania rozprawy jest możliwe tylko wówczas, jeżeli nie sprzeciwi się temu pokrzywdzony, należycie powiadomiony o terminie posiedzenia; należy nadto podkreślić, że udział pokrzywdzonego jest także istotny przy fakultatywnym nadzwyczajnym złagodzeniu kary o czym mówi przepis art. 60 § 2 pkt 1 k.k. stanowiący o tym, że sąd może również zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w szczególności uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najniższa kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa, w szczególności: jeżeli pokrzywdzony pojednał się ze sprawcą, szkoda została naprawiona albo pokrzywdzony i sprawca uzgodnili sposób naprawienia szkody.

¹⁴ T. GRZEGORCZYK, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 204.

staje się wtedy stroną postępowania, jednakże omówienie tej instytucji przekracza ramy niniejszego opracowania.

Z pojęciem pokrzywdzonego na etapie postępowania sądowego niezerwalnie łączy się środek kompensacyjny w postaci obowiązku naprawienia szkody unormowany w przepisie art. 46 k.k., zgodnie z treścią którego w razie skazania sąd może orzec, a na wniosek pokrzywdzonego lub innej osoby uprawnionej orzeka, stosując przepisy prawa cywilnego, obowiązek naprawienia, w całości albo w części, wyrządzonej przestępstwem szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. Już pobieżna analiza tego przepisu daje podstawy do twierdzenia, że obowiązek naprawienia szkody może być orzeczony w postępowaniu sądowym zarówno na rzecz pokrzywdzonego, jak i osoby, która co prawda nie posiada tego przymiotu, lecz jest do tego uprawniona z innego tytułu i jednocześnie poniosła rzeczywistą szkodę wskutek popełnionego przestępstwa.

3. WĘZŁOWE PROBLEMY ZWIĄZANE Z SUKCESJĄ PRAW POKRZYWDZONEGO I ORZECZENIEM OBOWIĄZKU NAPRAWIENIA SZKODY

Sukcesja praw pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną ma niewiele wspólnego z dziedziczeniem praw, o którym mowa w prawie spadkowym. Zasad dziedziczenia testamentowego oraz ustawowego zawartych w Kodeksie cywilnym nie stosuje się przy ustalaniu sukcesora praw nabytych w toku postępowania karnego. W myśl przepisu art. 52 § 1 k.p.k. w razie śmierci pokrzywdzonego prawa, które by mu przysługiwały, mogą wykonywać osoby najbliższe lub osoby pozostające na jego utrzymaniu¹⁵, a w wypadku ich braku lub nieujawnienia – prokurator,

---

¹⁵ Problem może stanowić jednoznaczne określenie, czy w prawa pokrzywdzonego może wstąpić tylko jedna osoba, czy więcej osób, które spełniają wymogi z art. 115 § 11 k.k. Wydaje się, że z uwagi na treść przepisu art. 52 § 1 k.p.k. oraz prymat wykładni leksykalnej, prawa zmarłego pokrzywdzonego może wykonywać równocześnie wiele osób. Tak też W. DASZKIEWICZ, *Sukcesja praw pokrzywdzonego...*, s. 31, por. postanowienie Sądu Najwyższego z 26 października 2011 r., sygn. akt I KZP 11/11 «Lex» 2017.

działając z urzędu¹⁶. Definicję osoby najbliższej zawiera z kolei przepis art. 115 § 11 k.k., a zatem w jej rozumieniu prawa zmarłego pokrzywdzonego może wykonywać także konkubent¹⁷. Problematyczna z punktu widzenia przepisu art. 52 § 1 k.p.k. wydaje się jedynie możliwość wykonywania praw zmarłego pokrzywdzonego przez prokuratora z uwagi na możliwy do zaistnienia na tym tle konflikt interesów stron postępowania. Problem ten został jednak szeroko omówiony w doktrynie¹⁸.

Wymaga podkreślenia, że zasady sukcesji określone w przepisie art. 52 § 1 k.p.k. stosowane są zarówno w sytuacji, w której wszczęcie postępowania przygotowawczego jeszcze nie nastąpiło, a także w jego trakcie, gdy zmarły pokrzywdzony stał się jego stroną. Przepis ten ma zastosowanie także wtedy, gdy pokrzywdzony poniósł śmierć w czasie trwania postępowania przed sądem. W przypadku, gdy pokrzywdzony był stroną postępowania sądowego, a zatem w razie posiadania przez

---

¹⁶ Szerzej o ewolucji regulacji prawnej dotyczącej sukcesji praw pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną: W. DASZKIEWICZ, *Sukcesja praw pokrzywdzonego...* s. 21 i n.; Autor wskazuje m. in. na to, że możliwość sukcesji praw została po raz pierwszy wprowadzona w kodeksie karnym z 1932 r.; poprzednia regulacja zawierająca przepisy odnoszące się do postępowania karnego z 1928 r. przewidywała bowiem możliwość nabycia praw jedynie w odniesieniu do prawa do tzw. skargi prywatnej oraz w stosunku do praw oskarżyciela posiłkowego.

¹⁷ J. KARAŹNIEWICZ, *Uprawnienia osób najbliższych w razie śmierci pokrzywdzonego*, «Prokuratura i Prawo» 3/2014, s. 153 i n. Idąc z duchem czasu wypadła opowiedzieć się za szerokim rozumieniem pojęcia „osoby pozostającej we wspólnym pożyciu”, którego desygnatem nie jest li tylko osoba przeciwnej płci pozostająca we wspólnym pożyciu, lecz także osoby pozostające w związku homoseksualnym.

¹⁸ Szerzej o możliwości ingerencji prokuratora w postępowaniu przygotowawczym wykonującego prawa zmarłego pokrzywdzonego: R.A. STEFAŃSKI, *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, «Prokuratura i Prawo» 9/2003, s. 151 i n.; T. GRZEGORCZYK, *Strony, ich procesowi przedstawiciele i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 1998, s. 26 i n. T. Grzegorzczuk trafnie wskazuje, że prokurator nie jest całkowitym sukcesorem wszystkich praw pokrzywdzonego, lecz nadal - działając z urzędu - reprezentuje interes społeczny; tak też W. GRZESZCZYK, *Komentarz do art. 52 kpk*, [w:] *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*10, «Lex» 2016; w doktrynie pojawiły się poglądy o możliwości złożenia lub cofnięcia wniosku o ściganie przez prokuratora będącego sukcesorem praw zmarłego pokrzywdzonego co budzi jednak uzasadnione wątpliwości, por. W. DASZKIEWICZ, *Sukcesja procesowych praw...*, s. 27.

niego statusu oskarżyciela posiłkowego albo oskarżyciela prywatnego, do sukcesji praw pokrzywdzonego stosuje się przepisy odrębne tj. przepis art. 58 k.p.k. oraz art. 61 k.p.k.¹⁹

W tym miejscu wymaga podkreślenia, że brak jest w Kodeksie postępowania karnego regulacji analogicznej do tej z art. 52 § 1 k.p.k., a odnoszącej się do sukcesji praw pokrzywdzonych osób prawnych (np. spółki akcyjnej, spółki z ograniczoną odpowiedzialnością, szkoły wyższej, fundacji i innych) oraz podmiotów nieposiadających osobowości prawnej określonych w art. 49 § 2 k.p.k. (instytucji państwowych i samorządowych, a także m. in. spółek osobowych)²⁰.

Na kanwie powyższego powstał problem z możliwością ewentualnego nabycia praw pokrzywdzonego przez jednostkę, która zastąpiła wcześniej istniejący podmiot, niebędącą osobą fizyczną. Problem jest o tyle istotny, że w przypadku przekształcenia podmiotowego danej jednostki zerwany zostaje bezpośredni związek pomiędzy naruszeniem określonego dobra a podmiotem, który stał się sukcesorem pierwotnego pokrzywdzonego. W tej sytuacji podmiot zastępujący pierwotnego pokrzywdzonego w obrocie prawnym nie może uzyskać statusu pokrzywdzonego w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k. wobec niespełnienia warunku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego. Należy rozumieć przez to zatem okoliczność, gdy w czasie popełnienia przestępstwa sprawca obejmował swoim zamiarem naruszenie dóbr prawnych na szkodę określonego podmiotu, który przed wszczęciem postępowania przygotowawczego lub w jego trakcie, lecz po popełnieniu czynu zabronionego zostaje przekształcony w inny podmiot (np. podmiot A w podmiot B), bądź pochłonięty przez inny podmiot (np. podmiot A zostaje kupiony przez podmiot B i podmiot A przestaje formalnie istnieć, lecz jego prawa zostały nabyte przez podmiot B), lub też połączony z innym podmiotem (np. podmiot A łączy się z B i powstaje podmiot AB). Możliwa jest nadto sytuacja, gdzie określony

---

¹⁹ J. KARAŹNIEWICZ, *Uprawnienia osób najbliższych...*, s. 148.

²⁰ Na mocy ustawy nowelizacyjnej, która weszła w życie 1 lipca 2015 r. status pokrzywdzonego mogą posiadać także jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, którym odrębne przepisy przyznają zdolność prawną.

podmiot dzieli się na kilka mniejszych (np. podmiot A dzieli się na podmiot A1, A2 oraz A3).

Wymaga podkreślenia, że w przypadku, gdy naruszenie określonego dobra prawnego nastąpiło na szkodę podmiotu przekształconego w późniejszym czasie w inny podmiot, opis czynu zarzucanego sprawcy musi zawierać nazwę pierwotnego podmiotu, na szkodę którego działał. Ma to nierozzerwalny związek z koniecznością oddania w opisie czynu jego pełnej wartości kryminalnej i wszystkich elementów zaistniałej rzeczywistości prawnokarnej w momencie popełnienia przestępstwa.

Bezspornie, uzyskanie statusu pokrzywdzonego przez następcę prawnego w sytuacji, gdy pierwotny podmiot, na rzecz którego wyrządzono szkodę przestępstwem faktycznie przestaje istnieć jest niemożliwe wobec każdorazowego braku bezpośredniego naruszenia lub zagrożenia dobra prawnego. Możliwe jest jednak uzyskanie przez taki podmiot uprawnień do wykonywania praw pierwotnego pokrzywdzonego, mimo tego, że Kodeks postępowania karnego w żadnym miejscu nie reguluje kwestii następstwa prawnego podmiotów niebędących osobami fizycznymi, tak jak czyni to przepis art. 52 k.p.k. Wydaje się jednak, że z uwagi na konieczność zapewnienia ochrony prawom pokrzywdzonego, niezbędne jest każdorazowe dopuszczenie do działania podmiotów mogących wykonywać jego prawa w postępowaniu karnym. Ma to znaczenie nie tylko z punktu widzenia gwarancji praw pokrzywdzonego, lecz także sprawiedliwości społecznej, albowiem niewątpliwie funkcje prawa karnego silnie nastawione są na zadośćuczynienie pokrzywdzonemu podmiotowi szkód powstałych w wyniku przestępnego działania osób trzecich.

O możliwości wykonywania praw pokrzywdzonego przez sukcesora określonego podmiotu prawnego decydować powinna z kolei umowa przekształcająca lub umowa nabycia, a w sytuacji, gdy przekształcenie lub zbycie określonych podmiotów jest regulowane w szczególnych przepisach prawa – te przepisy, jeśli mają one charakter bezwzględnie obowiązujący.

Na gruncie prawa cywilnego rozróżniamy bowiem sukcesję uniwersalną, na podstawie której następcą prawny wstępuje w ogół praw i obowiązków swojego poprzednika oraz sukcesję syngularną, na podstawie

której następcą uzyskuje jedynie część praw i obowiązków należących do danego podmiotu²¹. Wymaga w tym miejscu ponownego podkreślenia, że wejście w ogół praw i obowiązków przez dany podmiot nie pozwala na uzyskanie statusu pokrzywdzonego *sensu stricto*, o którym mowa w przepisie art. 49 § 1 k.p.k., lecz na ewentualną możliwość wykonywania praw pokrzywdzonego przez ten podmiot z uwagi na zaistniałe przekształcenia. Co więcej, sukcesja uniwersalna może mieć miejsce jedynie w przypadkach wprost wskazanych w ustawie.

Przykładami sukcesji uniwersalnej, które mogą być istotne dla podejmowanego zagadnienia jest przekształcenie spółek handlowych na podstawie Kodeksu spółek handlowych oraz przekształcenia osób prawnych i jednostek nieposiadających osobowości prawnej na podstawie ustaw szczególnych.

Zasady przekształceń, łączenia i podziału spółek handlowych zawiera Kodeks spółek handlowych w tytule IV. Na zasadach określonych w tym tytule spółki mogą się ze sobą łączyć poprzez przejęcie lub zawiązanie nowej spółki (art. 491 i art. 492 k.s.h.), dzielić (art. 528 i art. 529 k.s.h.) oraz przekształcać (art. 551 k.s.h.). W myśl przepisu art. 494 § 1 k.s.h., spółka przejmująca albo spółka nowo zawiązana wstępuje z dniem połączenia we wszystkie prawa i obowiązki spółki przejmowanej albo spółek łączących się przez zawiązanie nowej spółki. Oznacza to, że łączenie się spółek każdorazowo oznacza sukcesję uniwersalną praw i obowiązków²². O sukcesji uniwersalnej w razie podziału spółek mówi natomiast przepis art. 531 § 1 k.s.h., w myśl którego spółki przejmujące lub spółki nowo zawiązane powstałe w związku z podziałem wstępują z dniem podziału bądź z dniem wydzielenia w prawa i obowiązki spółki dzielonej, określone w planie podziału²³. Z kolei w razie przekształcenia spółek zachowują one ciągłość podmiotową, o czym mowa w przepi-

---

²¹ A. WOLTER, *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972, s. 121 i n.

²² A. SZUMAŃSKI, *Komentarz do artykułów 459-633 ksh*, [w:] S. SOŁTYSIŃSKI, A. SZAJKOWSKI, A. SZUMAŃSKI, J. SZWAJA, *Kodeks spółek handlowych*, Warszawa 2004, s. 255-256.

²³ Szerzej o pojęciu sukcesji praw i obowiązków przy przekształceniach podmiotowych spółek: Ł. KARCYŃSKI, *Opodatkowanie przekształceń spółek*, Warszawa 2011, s. 72.

sie art. 553 § 1 k.s.h., zgodnie z treścią którego spółce przekształconej przysługują wszystkie prawa i obowiązki spółki przekształcanej²⁴. Nie będzie to zatem sukcesja uniwersalna, a spółka przekształcona nie będzie następcą prawnym spółki przekształcanej, lecz „tą samą, ale nie taką samą” spółką²⁵.

Na kanwie powyższego słuszne będzie zaprezentowanie ogólnej zasady, w myśl której w razie sukcesji uniwersalnej praw i obowiązków określonego podmiotu, na podmiot przejmujący przechodzi także możliwość wykonywania praw i bycia podmiotem obowiązków nałożonych przez procesowe prawo karne. Zasada ta nie dotyczy li tylko spółek, lecz wszystkich podmiotów prawa, którym ustawa nakazuje przekształcanie się przy zachowaniu zasad sukcesji uniwersalnej. W takiej sytuacji sukcesor w całości wstępuje bowiem w ogół praw i obowiązków zastępowanego podmiotu, w tym także w prawa niemajątkowe i niezbywalne²⁶. Pomimo pewnych odmienności w konstrukcji prawnej sukcesji uniwersalnej i stosowania przy przekształceniach zasady kontynuacji wyrażonej m. in. przepisie art. 553 § 1 k.s.h., możliwość wykonywania praw pokrzywdzonego przez podmiot przekształcony na zasadzie kontynuacji, także pozostaje zachowana²⁷.

---

²⁴ Szerzej o zasadzie kontynuacji ibidem, s. 73 i n.

²⁵ M. RODZYNKIEWICZ, *Komentarz do art. 553 kodeksu spółek handlowych*, [w:] *Kodeks spółek handlowych. Komentarz*⁶, «Lex» 2016.

²⁶ J. BARTCZAK, *Sukcesja praw i obowiązków cywilnoprawnych jako skutek połączenia spółek kapitałowych przez przejęcie*, «Prawo Spółek» 2/2006, s. 27.

²⁷ Na kanwie nieobowiązującego kodeksu handlowego z 1934 r.: Postanowienie Sądu Najwyższego z 13 grudnia 1991 r., III CRN 321/91, «OSNIC» 7-8/1992 r., poz. 142: „Jeśli chodzi o samą istotę prawa przekształcenia spółki, to wynika ona z art. 491 k.h. Stwierdzono tam, że przekształcenie spółki z o.o. w spółkę akcyjną lub spółki akcyjnej w spółkę z o.o. nie powoduje żadnych zmian w jej stosunku do osób trzecich. Oznacza to, że mamy tu do czynienia z ciągłością osoby prawnej, która zmienia jedynie formę swego ustroju. Przekształcenie nie oznacza rozwiązania i likwidacji dotychczasowej spółki oraz utworzenia nowej spółki. [...] Reasumując ten wątek należy podkreślić, że przekształcenie spółki z ograniczoną odpowiedzialnością lub spółki akcyjnej oznacza dokonaną zgodnie z przepisami prawa zmianę jej formy ustrojowej, przy zachowaniu bytu prawnego”.

W przypadku jednak podziału spółek na podstawie przepisu art. 528 k.s.h.to, czy dokonana zostanie sukcesja praw pokrzywdzonego i możliwe będzie wykonywanie jego praw przez nowo powstały podmiot zależy od tego, czy pierwotny pokrzywdzony, a zatem spółka, która zostaje podzielona, zachowuje swoją podmiotowość prawną, czy ją traci, co z kolei zależy jest od zastosowanego sposobu jej podziału²⁸. Nie wchodząc w szczegóły dotyczące zasad podziału spółek, wypada jednak podkreślić, że w sytuacji, gdy pomimo podziału pierwotnie pokrzywdzona spółka zachowuje swoją podmiotowość prawną, to nadal pozostanie ona pokrzywdzonym w rozumieniu przepisu art. 49 § 1 k.p.k. Sukcesja praw pokrzywdzonego nastąpi jedynie w sytuacji, gdy pierwotnie pokrzywdzona spółka utraci podmiotowość prawną i zostanie przejęta przez inny podmiot lub połączy się z inną spółką lub spółkami w osobny samodzielny byt.

Można pokusić się o stwierdzenie, że możliwość nabycia uprawnień do wykonywania praw pokrzywdzonego w razie przekształcenia podmiotowego jednostki na zasadzie sukcesji uniwersalnej zachodzi podobnie do sukcesji praw zmarłego pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną na podstawie art. 52 k.p.k. W obu przypadkach sukcesja wynika bowiem ze swoistego następstwa prawnego tych podmiotów przez co przerwany zostaje łańcuch bezpośredniego naruszenia bądź narażenia dobra prawnego. Taka analogia budzi jednak wątpliwości z uwagi na oczywiste różnice charakterologiczne obu tych podmiotów. Brak stosownego przepisu odnoszącego się do sukcesji praw pokrzywdzonych podmiotów niebędących osobami fizycznymi, będzie natomiast przedmiotem rozważań we wnioskach końcowych, gdzie wyrażone zostaną stosowne postulaty *de lege ferenda*.

Podsumowując, wypada podkreślić, że przedstawiona powyżej zasada ogólna winna być stosowana do wszystkich sytuacji, w których pierwotny pokrzywdzony przekształca się w inny podmiot, a w myśl

---

²⁸ W myśl art. 529 § 1 k.s.h. podział może być dokonany przez przejęcie, przez zawiązanie nowych spółek, przez przejęcie i zawiązanie nowej spółki oraz przez wydzielenie.

szczególnych przepisów ustawy przekształcenie następuje na zasadzie sukcesji uniwersalnej bądź na zasadzie kontynuacji.

Natomiast za specyficzny przykład sukcesji syngularnej uznać należy sprzedaż przedsiębiorstwa prowadzonego w ramach jednoosobowej działalności gospodarczej²⁹. Trzeba jasno podkreślić, że prawa pokrzywdzonego przestępstwem przedsiębiorstwa prowadzonego w ramach jednoosobowej działalności gospodarczej, które zostało w późniejszym okresie zbyte na rzecz innej osoby nie przechodzą na nabywcę. Jest to bowiem specyficzna konstrukcja prawna, gdzie pomimo zbycia przedsiębiorstwa, w postępowaniu karnym nadal mamy do czynienia z osobą fizyczną, na szkodę której dokonano naruszenia danego dobra prawnego. Przedsiębiorstwo prowadzone przez osobę fizyczną nie jest bowiem odrębnym bytem prawnym, lecz jego podmiotowość ucieleśniona jest w osobie fizycznej, która prowadzi bądź prowadziła określoną działalność gospodarczą. Pomimo uznania przez ustawodawcę w art. 55 z ind. 2 k.c., iż czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa, jego zbycie nie stanowi sukcesji uniwersalnej³⁰.

Chcąc sformułować zasadę ogólną dotyczącą nabywania praw pokrzywdzonego w razie przekształceń podmiotowych przy zastosowaniu sukcesji syngularnej, należałoby przede wszystkim wskazać, że w razie zaistnienia takiej konstrukcji prawnej na nabywcę nie przechodzą wszystkie prawa i obowiązki, lecz tylko poszczególne składniki majątku oraz prawa i obowiązki określone umową zbycia. Nie wydaje się, aby możliwe było choćby abstrakcyjne rozważenie, czy podmiot nabywający jedynie określone prawa i składniki majątku, choćby pośrednio

---

²⁹ Zgodnie z treścią przepisu art. 55 z ind. 2 kodeksu cywilnego, czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa, chyba że co innego wynika z treści czynności prawnej albo z przepisów szczególnych. W uchwale z 25 czerwca 2008 r., III CZP 45/08, «Lex» 2016, Sąd Najwyższy uznał, że najbardziej uzasadnione jest uznanie zbycia przedsiębiorstwa za szereg sukcesji syngularnych.

³⁰ Por. wyrok Sądu Najwyższego z 4 kwietnia 2007 r. V CSK 3/07, «Lex» 2016 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi z 4 listopada 2014, sygn. akt X GC 171/14, «Lex» 2016.

związane z przyszłym lub toczącym się już postępowaniem karnym w sprawie przestępstwa godzącego w nabyte dobro prawne, mógłby być także sukcesorem uprawnień pokrzywdzonego. Zbycie przedsiębiorstwa prowadzonego przez osobę fizyczną na rzecz określonego nabywcy nie powoduje bowiem ze swej natury, że pierwotnie pokrzywdzony byt zupełnie przestaje istnieć. Pomimo zbycia przedsiębiorstwa na rzecz innego podmiotu, status pokrzywdzonego pozostaje przy osobie fizycznej, która w momencie pokrzywdzenia prowadziła dane przedsiębiorstwo, albowiem w istocie to na jej szkodę dokonano przestępstwa. W takiej sytuacji nie mamy bowiem do czynienia z następstwem prawnym. Dopiero z chwilą śmierci osoby fizycznej można mówić o możliwości wykonywania praw pokrzywdzonego przez następcę prawnego, jednakże w tym wypadku stosujemy wprost przepis art. 52 k.p.k. odnoszący się do sukcesji praw pokrzywdzonego będącego osobą fizyczną.

Wymaga podkreślenia, że mimo zbycia przedsiębiorstwa, opis czynu zarzucanego sprawcy przestępstwa - zgodnie z koniecznością oddania pełnej zawartości kryminalnej czynu i zamiaru sprawcy - nadal będzie zawierał stwierdzenie, iż przestępstwa dokonano na szkodę przedsiębiorstwa prowadzonego pod firmą osoby określonej z imienia i nazwiska.

Nadto, niezależnie od sprzedaży przedsiębiorstwa, wobec istnienia pierwotnego pokrzywdzonego w osobie, która je prowadziła w momencie szkody dokonanej przestępstwem na dobru prawnym przedsiębiorstwa, ta osoba fizyczna otrzyma na swoją korzyść w myśl przepisu art. 46 k.k. orzeczenie o obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, jako pokrzywdzony w rozumieniu art. 49 § 1 k.p.k.

Od sprzedaży przedsiębiorstwa należy nadto odróżnić przekształcenie przedsiębiorcy - w rozumieniu osoby fizycznej prowadzącej działalność gospodarczą - w spółkę kapitałową. W myśl przepisu art. 584 z ind. 2 k.s.h., spółce przekształconej przysługują w takim wypadku wszystkie prawa i obowiązki przedsiębiorcy przekształcanego, a zatem tego rodzaju przekształcenie nie stanowi *stricto* sukcesji uniwersalnej, lecz zachowana zostaje jego ciągłość podmiotowa na zasadzie kontynuacji. W konsekwencji, do takiego rodzaju przekształcenia będziemy stosować zasadę, że na nowopowstałą spółkę kapitałową w myśl rzeczzonego przepisu przechodzą także prawa pokrzywdzonego w postępowaniu karnym,

lecz li tylko jako sukcesora. Spółka będzie więc mogła wykonywać prawa pokrzywdzonego, ale pokrzywdzonym w myśl przepisu art. 49 § 1 k.p.k. nie zostanie. W takim przypadku konieczne jest przyjęcie, że zbyte przedsiębiorstwo prowadzone przez osobę fizyczną nie przestaje zupełnie istnieć, lecz zmienia się jego forma prawna, a wszelkie jego prawa i obowiązki na zasadzie kontynuacji przechodzą na nowopowstałą spółkę, pomimo tego, iż osoba fizyczna wcześniej prowadząca to przedsiębiorstwo na zasadzie jednoosobowej działalności gospodarczej nadal teoretycznie mogłaby występować w roli pokrzywdzonego. Spółka kontynuująca działalność przedsiębiorstwa to ten sam podmiot, gdyż zmianie uległa jedynie forma jej wykonywania, a zatem jako jego sukcesor będzie miała pierwszeństwo w wykonywaniu praw pokrzywdzonego. Sytuacja ta różni się od opisanego powyżej zbycia przedsiębiorstwa, która na gruncie prawa cywilnego stanowi sukcesję syngularną, albowiem pierwotny podmiot w postaci przedsiębiorstwa prowadzonego pod określoną firmą przez osobę fizyczną w istocie traci swój byt, a jedynym podmiotem uprawnionym do uzyskania orzeczenia o naprawieniu szkody wyrządzonej przestępstwem staje się ta osoba fizyczna.

Na gruncie rozważań dotyczących sukcesji syngularnej pojawia się także kwestia zmiany właściciela rzeczy, która była przedmiotem wykonawczym przestępstwa. Możliwa jest bowiem sytuacja, w której właściciel np. zniszczonej rzeczy zbywa tę rzecz innej osobie. Nie ulega jednak wątpliwości, że w takiej sytuacji osobą pokrzywdzoną nadal pozostanie pierwotny właściciel rzeczy, albowiem w odniesieniu do zasady bezpośredniości to jego dobro prawne zostało naruszone przez czyn przestępny³¹.

W tym miejscu należałoby się odnieść także do sytuacji, w których pokrzywdzony dokonuje przelewu wierzytelności powstałej na skutek czynu zabronionego na inny podmiot. Wierzytelności tego rodzaju są

---

³¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z 17 listopada 2005 r. II KK 108/05, «Lex» 2016: „Pokrzywdzonym może być w procesie karnym jedynie ten, kogo przestępstwo dotyka bezpośrednio, naruszając lub zagrażając w taki sposób jego dobru prywatnemu, chronionemu przez naruszony przez sprawę przepis. O pokrzywdzeniu decyduje bezpośredniość naruszonego lub zagrożonego przestępstwem dobra”.

co do zasady wynikiem popełnienia przestępstw stypizowanych w przepisach art. 286 k.k. (tzw. oszustwo), art. 270 k.k. (tzw. fałsz materialny), art. 271 k.k. (tzw. fałsz intelektualny) oraz art. 297 k.k. (tzw. wyłudzenie kredytu). Pierwotni wierzyciele, którzy zostali pokrzywdzeni rzeczonymi przestępstwami (w przeważającej mierze będą to przestępstwa z art. 286 k.k.) niejednokrotnie decydują się na sprzedaż niespłaconych przez dłużników wierzytelności wyspecjalizowanym podmiotom windykacyjnym i tym samym wyzbywają się do nich jakichkolwiek roszczeń w zamian za uiszczenie ustalonej ceny. W takiej sytuacji powstaje pytanie, czy pokrzywdzonym przestępstwem pozostaje pierwotny wierzyciel, czy też uprawnienia te nabywa – jako sukcesor stosunku prawnego – cesjonariusz³².

Istotny dla rozwiązania powyższego problemu stał się wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 9 września 2010 r., w uzasadnieniu którego Sąd stwierdził, iż w procedurze karnej występuje tylko jeden wyjątek od pojęcia pokrzywdzonego zawierającego przymiot bezpośredniości pokrzywdzenia z art. 49 § 1 k.p.k., który znajduje się w art. 49 § 3 k.p.k. Przepis ten wskazuje, że za pokrzywdzonego uważa się zakład ubezpieczeń w zakresie, w jakim pokrył szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przez przestępstwo lub jest zobowiązany do jej pokrycia. Dalej Sąd podkreślił, iż z tych też względów za pokrzywdzonego nie może

---

³² W tym miejscu ubocznie wypada wskazać także na treść ciekawego postanowienia Sądu Najwyższego z 21 lutego 2013 r. sygn. akt IV KK 332/12, «Lex» 2016, gdzie Sąd rozważał sytuację, w której cesja wierzytelności przysługującej pokrzywdzonemu nastąpiła po wydaniu prawomocnego wyroku, w którym orzeczono na rzecz pokrzywdzonego obowiązek naprawienia szkody. Ponadto, obowiązek orzeczony wobec sprawcy był ściśle powiązany z okresem próby przy warunkowym zawieszeniu wykonania kary pozbawienia wolności, albowiem orzeczono go na podstawie art. 72 § 2 k.k. Sąd Najwyższy podniósł, że w sytuacji, w której pokrzywdzony dokonał cesji przysługujących mu roszczeń wynikających z przestępstwa na rzecz innej osoby, wykonanie obowiązku probacyjnego naprawienia szkody na rzecz pokrzywdzonego staje się bezprzedmiotowe, a brak zaspokojenia osoby, która nabyła w drodze cesji prawa majątkowe przysługujące pierwotnie pokrzywdzonemu, nie może być uznane za niewykonanie obowiązku probacyjnego w rozumieniu art. 75 § 2 k.k.

być uznany nabywca wierzytelności, która przysługiwała podmiotowi pokrzywdzonemu przestępstwem³³.

Na kanwie powyższego wypada zgodzić się z twierdzeniem Sądu, iż cesjonariusz nie posiada statusu pokrzywdzonego w toku trwającego postępowania. Wymaga podkreślenia, że skoro także w toku postępowania przygotowawczego cesjonariusz nie ma uprawnień strony pokrzywdzonej, to w konsekwencji nie jest podmiotem uprawnionym do zaskarżania decyzji o odmowie wszczęcia postępowania czy jego umorzeniu³⁴. Uprawnienia pokrzywdzonego wobec zasady bezpośredniości pokrzywdzenia, zachowuje bowiem pierwotny wierzyciel (np. bank).

Jednakże, wobec treści przepisu art. 46 k.k., który pozwala na orzeczenie naprawienia szkody wobec osoby uprawnionej, a nie jedynie wobec pokrzywdzonego, zasadne byłoby – z punktu widzenia pewności obrotu prawnego dóbr i wierzytelności oraz systemowego ujęcia prawa – orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na rzecz nabywcy wierzytelności powstałej wskutek przestępstwa. Niemożna tracić z pola widzenia, że pierwotny wierzyciel na skutek sprzedaży wierzytelności został już (przynajmniej częściowo) zaspokojony finansowo poprzez uzyskanie równowartości ceny, za którą wierzytelność sprzedano. Jeśli natomiast w toku procesu okaże się, że cedent uzyskał od cesjonariusza kwotę, która nie zaspokaja w całości wyrządzonej przestępstwem szkody, to nie ma przeszkód do tego, aby orzec w wyroku o obowiązku naprawienia szkody w części dla pierwotnego wierzyciela w zakresie niezaspokojonym³⁵. Ponadto, w razie niezłożenia wniosku o orzeczenie

---

³³ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 9 września 2010 r., sygn. akt II AKa 122/2010, «Lex» 2016.

³⁴ A. WOLSKA, *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym*, «Prokuratura i Prawo» 1/2016, s. 161: Autorka trafnie wskazuje, że nie można wykluczyć sytuacji, w której nabywca wierzytelności nie będzie mógł skorzystać z prawa do składania zażaleń na postanowienia i zarządzenia naruszające jego prawa bądź też na inne niż postanowienia i zarządzenia czynności naruszające jego prawa w myśl art. 302 § 1 i 2 k.p.k.

³⁵ Jest to także zgodne z filozofią sprawiedliwości naprawczej, która stanowi podstawę dla funkcji kompensacyjnej środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem. Szerzej W. ZAŁEWSKI, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006, s. 164 i n.

naprawienia szkody w myśl art. 46 k.k. przez cesjonariusza jako osoby uprawnionej, Sąd może zaniechać orzeczenia takiego obowiązku, pozostawiając tym samym nabywcy wierzytelności możliwość dochodzenia swoich praw na gruncie procesu cywilnego³⁶.

Ponadto, Sąd w tezie wskazanego powyżej wyroku jednoznacznie odniósł się do statusu zakładu ubezpieczeń w toku postępowania w zakresie, w jakim pokrył szkodę, albowiem jedynie ten podmiot uważa się za pokrzywdzonego pomimo braku przymiotu bezpośredniości pokrzywdzenia. W konstrukcji tej przyjmuje się bowiem pewną fikcję prawną, której *ratio legis* należy wywodzić z zasady słuszności wobec specyfiki profilu działalności zakładów ubezpieczeniowych. Wobec trafnego założenia, że konstrukcja ta jest wyjątkiem od zasady bezpośredniości określonej w przepisie art. 49 § 1 k.p.k., nie można na zasadzie analogii stosować tego przepisu do nabywcy wierzytelności powstałej w związku popełnieniem przestępstwa. W konsekwencji, niedopuszczalne jest wywodzenie uprawnień pokrzywdzonego dla cesjonariusza na zasadzie analogii do przepisu art. 49 § 3 k.p.k., który nadaje ten status w pewnych warunkach zakładowi ubezpieczeń³⁷.

---

³⁶ Zasadne byłoby każdorazowe rozstrzygnięcie przez sąd karny, na czyją korzyść i w jakiej wysokości należy orzec obowiązek naprawienia szkody, albowiem proces karny nierozzerwalnie wiąże się z koniecznością realizowania funkcji kompensacyjnej. Wydaje się, że dopiero w razie istotnych trudności sąd może zaniechać orzeczenia w wyroku o obowiązku naprawienia szkody i odesłać pokrzywdzonego lub osobę uprawnioną na drogę postępowania cywilnego. Szerzej o charakterze środka z art. 46 § 1 k.k. na gruncie kodeksu karnego z 1969 r. W. DASZKIEWICZ, *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972, s. 15 i n. oraz A. KOWALCZYK, *Orzekanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości sprawców*, [w:] *Acta Erasmiana*, V: 'Varia', red. M. SADOWSKI, Wrocław 2013, s. 107 i n. Ponadto, na gruncie kodeksu karnego w brzmieniu po nowelizacji z 20 lutego 2015 r., na mocy której środek karny z art. 46 k.k. stał się środkiem kompensacyjnym, M.J. Szewczyk trafnie pisze o pierwszoplanowej roli naprawczej przedmiotowego środka, M. J. SZEWCZYK, *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2014 r., sygn. akt V KK 347/14*, «Probacja» 4/2015, s. 133 i n.

³⁷ Wymaga jednak podkreślenia, że charakter obu czynności jest zgoła odmienny, albowiem cedent po pierwsze, otrzymuje od cesjonariusza, co do zasady, kwotę niższą, aniżeli ta, na którą opiewa skupowana wierzytelność. Po drugie, cedent decydując się na sprzedaż wierzytelności robi to w celu zadbania o swój interes ekonomiczny, chcąc

Nie można także tracić z pola widzenia, że prawo cywilne wyróżnia dwa rodzaje przelewów wierzytelności, a mianowicie cesję warunkową oraz bezwarunkową³⁸. Przypadek bezwarunkowego przelewu wierzytelności powstałej wskutek przestępstwa został już omówiony powyżej. W takiej sytuacji w zamian za zapłatę określonej kwoty wierzycielem dotychczasowego stosunku prawnego staje się bezwarunkowo cesjonariusz. Z kolei w razie cesji warunkowej (powierniczej) zapłata następuje dopiero po spełnieniu określonego warunku, jakim najczęściej będzie odzyskanie należności od dłużnika, lecz i w tym wypadku wierzyciel przenosi na nabywcę prawa wynikające z wierzytelności z momentem zawarcia umowy przelewu. Nabywca może wtedy występować przeciwko dłużnikowi jako wierzyciel, a więc jako strona postępowania cywilnoprawnego. Na tym tle zasadną jest konstatacja, że w obu tych przypadkach nabywcy nie przysługuje status pokrzywdzonego, choć sąd w wyroku będzie mógł orzec na jego rzecz środek kompensacyjny z art. 46 k.k.

Ostatnim problemem wymagającym zasygnalizowania jest okoliczność, gdy pokrzywdzony przestępstwem podmiot niebędący osobą fizyczną zakończył swój byt prawny, np. poprzez wykreślenie go z KRSu, a nie posiada on prawnego sukcesora. Niewątpliwie, w takiej sytuacji wykonywanie praw pokrzywdzonego przez inny podmiot nie będzie

---

choć częściowo odzyskać utracone mienie. Nie można zatem na tej podstawie porównać sytuacji prawnej cesjonariusza oraz zakładu ubezpieczeń. Por. A. WOŁSKA, *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności...*, s. 157, gdzie autorka wskazuje, iż z ekonomicznego punktu widzenia sytuacja nabywcy wierzytelności zbliżona jest do sytuacji zakładu ubezpieczeń pokrywającego szkodę wyrządzoną pokrzywdzonemu przestępstwem – zarówno bowiem w jednym, jak i drugim przypadku pokrzywdzony uzyskuje świadczenie mające stanowić swego rodzaju ekwiwalent wyrównujący uszczerbek w jego majątku (w przypadku ubezpieczyciela ekwiwalentem tym jest wypłacane odszkodowanie, w przypadku cesjonariusza – zapłata ceny, w zamian za którą cedent decyduje się przenieść przysługującą mu wierzytelność). W dalszej części wyводу wprost jednak wskazuje, iż „gdyby ustawodawca chciał przyznać cesjonariuszowi prawa pokrzywdzonego w procesie karnym, to dałby temu wyraz wprost poprzez wprowadzenie odpowiednich zapisów w ustawie, tak jak to uczynił w przypadku zakładu ubezpieczeń”.

³⁸ H. CIEPŁA, *Komentarz do art. 509 kc*, [w:] *Kodeks Cywilny. Komentarz. Księga Trzecia. Zobowiązania*, red. J. GUDOWSKI, «Lex» 2016.

możliwe, ponieważ nie istnieje następcą do tego uprawniony. Obowiązek naprawienia szkody na rzecz podmiotu nieistniejącego również nie będzie mógł być orzeczony przez sąd.

Z kolei w przypadku ogłoszenia upadłości podmiotu, na szkodę którego dokonano przestępstwa, za utrwalony w doktrynie pogląd należy uznać twierdzenie, że masa upadłości nie ma osobowości prawnej ani zdolności prawnej i nie można uznać jej za pokrzywdzonego w rozumieniu przepisu art. 49 k.p.k.³⁹ Wobec tego, trafnie wskazał Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w tezie jednego z wyroków podkreślając, iż „w przypadku trwającego równocześnie z postępowaniem karnym postępowania upadłościowego likwidacyjnego, syndyk uzyskujący bez wątplenia legitymację formalną do wszczęcia lub kontynuowania procesów sądowych dotyczących masy upadłości (art. 144 § 1 prawa upadłościowego), nie pozbawia upadłego legitymacji materialnej. Innymi słowy, to upadły w dalszym ciągu jest podmiotem określonych praw i obowiązków, a tym samym uwzględnienie ewentualnego powództwa adhezyjnego⁴⁰, orzeczenie obowiązku naprawienia szkody na podstawie art. 46 § 1 k.k. lub art. 72 § 2 k.k., winno zawsze następować na rzecz upadłego (tu: spółki kapitałowej w upadłości likwidacyjnej), nie zaś syndyka masy upadłości”⁴¹. W konsekwencji, w stosunku do podmiotu w upadłości, to nie syndyk będzie podmiotem uprawnionym do uzyskania orzeczenia o naprawieniu szkody, lecz sam upadły. Co więcej, zachowa on uprawnienia strony pokrzywdzonej w postępowaniu przygotowawczym.

4. WNIOSKI

Powyższe rozważania pozwoliły na stwierdzenie, że w obecnie obowiązującym stanie prawnym brak jest przepisu, który rozwiązywałby

---

³⁹ P. BROŻEK, *Wybrane aspekty odpowiedzialności karnej syndyka*, «Prokuratura i Prawo» 11/2005, s. 87.

⁴⁰ Na mocy nowelizacji kodeksu postępowania karnego, która weszła w życie z 1 lipca 2015 r. usunięto z k.p.k. przepisy dotyczące powództwa adhezyjnego.

⁴¹ Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 8 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 123/13, «Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej» 3 (31)/2013.

kwestię sukcesji praw pokrzywdzonego w razie przekształcenia podmiotowego jednostki niebędącej osobą fizyczną⁴². Wymaga podkreślenia, iż wobec dynamicznego rozwoju polskiej gospodarki oraz stosunkowej łatwości dokonywania przekształceń podmiotowych działających w jej ramach bytów prawnych problem sukcesji praw pokrzywdzonego stał się niezwykle istotny. Kodeks postępowania karnego wprost przewiduje sukcesję tych praw jedynie w razie śmierci osoby fizycznej, o czym mówi przepis art. 52 § 1 k.p.k.

Z punktu widzenia *lex ferenda* konieczne jest wprowadzenie dodatkowej regulacji, która odnosiłaby się do sukcesji praw pokrzywdzonego w razie przekształceń podmiotowych jednostek niebędących osobami fizycznymi. Trzeba mieć jednak na uwadze mnogość form przekształceń podmiotowych, a w celu uniknięcia zbędnej kazuistyki, jedynym słusznym rozwiązaniem byłoby wprowadzenie w Kodeksie postępowania karnego w Dziale III Rozdziale 4 pt. „Pokrzywdzony” przepisów wyrażających zasady ogólne sformułowane we wcześniejszej części artykułu.

Zgodnie z powyższym, pożądanym jest przepis, który, po pierwsze, wprowadzi możliwość wykonywania praw pokrzywdzonego przez sukcesora jednostki będącej pierwotnym pokrzywdzonym przekształconej na zasadzie kontynuacji (np. przekształcenie przedsiębiorstwa w spółkę kapitałową, przekształcenie spółek) bądź sukcesji uniwersalnej (np. podział i łączenie spółek). Po drugie, w konsekwencji, przepis ten winien wskazywać, że prawa pokrzywdzonego nie będą mogły być wykonywane przez podmiot, który nabył pewne prawa pierwotnego pokrzywdzonego na podstawie sukcesji syngularnej (np. przez nabywcę przedsiębiorstwa czy nabywcę rzeczy, która była przedmiotem wykonawczym przestępstwa). Po trzecie, osobnej regulacji prawnokarnej wymaga określenie statusu nabywcy wierzycelności powstałej w wyniku przestępstwa, który pomimo braku możliwości wykonywania praw pokrzywdzonego na

---

⁴² A. R. ŚWIATŁOWSKI, *Recenzja książki Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga Pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, pod red. Andrzeja Marka, przy współpracy z Marią Jeż-Ludwichowską, Danutą Osowską, Dariuszem Kalą i Arkadiuszem Lachem*, Toruń 2004, «Prokuratura i Prawo» 12/2005, s. 126; Autor trafnie wskazuje, że problem sukcesji procesowych praw osób prawnych w procesie karnym jest słabo zbadany, a ma on niebagatelne znaczenie praktyczne.

zasadzie sukcesora będzie uprawniony do uzyskania na swoją rzecz środka kompensacyjnego w postaci obowiązku naprawienia wyrządzonej przestępstwem szkody, co wynika z przepisu art. 46 k.k. Ponadto, można także rozważyć wprowadzenie przepisu, który wprost pozbawi syndyka możliwości wykonywania praw pokrzywdzonego podmiotu w upadłości, albowiem upadły bez wątplenia zachowuje uprawnienia pokrzywdzonego.

Tak sformułowane postulaty z pewnością pozwoliłyby na uniknięcie wielu niejasności, które pojawiają się na kanwie sukcesji praw pokrzywdzonych jednostek niebędących osobami fizycznymi z uwagi na brak odpowiedniej regulacji w tym przedmiocie.

PRZEKSZTAŁCENIA PODMIOTOWE A SUKCESJA PRAW POKRZYWDZONEGO W POSTĘPOWANIU KARNYM

Streszczenie

Artykuł omawia problematykę sukcesji praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym w razie przekształceń podmiotów niebędących osobami fizycznymi. Pierwsza część artykułu skupia się na definicji pokrzywdzonego. Dalsza część artykułu została poświęcona omówieniu szeregu przykładów przekształceń podmiotowych oraz związanej z nimi sukcesji praw pokrzywdzonego w postępowaniu karnym. Autorka szczegółowo analizuje różne warianty przekształceń osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych chcąc wyjść naprzeciw współczesnym problemom w określaniu podmiotu uprawnionego do wykonywania praw pokrzywdzonego np. w razie sprzedaży przedsiębiorstwa czy przekształcenia spółki. Autorka podnosi nadto konsekwencje przekształceń podmiotowych i sukcesji praw pokrzywdzonego w zależności od tego czy przekształcenia dokonano na zasadzie sukcesji uniwersalnej, czy syngularnej. W końcowej części pracy zawarte są wnioski wraz z postulatami *de lege ferenda* oraz sformułowanymi zasadami ogólnymi, które mogą okazać się przydatne organom ścigania i sądowi przy określaniu podmiotu, któremu należy nadać status pokrzywdzonego, jeśli nie będzie to osoba fizyczna.

TRANSFORMATIONS OF THE ENTITIES AND SUCCESSION OF RIGHTS OF THE INJURED PARTY IN CRIMINAL PROCEEDING

Summary

The article discusses the issue of succession of rights of the injured party in criminal proceeding in case of transformation of the legal entity into another entity. The first part of the article focuses on the definition of the injured party. The further part contains several examples of transformations of legal entities and related to the transformation – problem of succession of rights in criminal process. The author analyzes in detail the different variants of the transformation of legal persons and other organizations in order to solve recent problems in determining the subject entitled to exercise the rights of the injured party, for example, in case of disposal of the company or its transformation. Moreover, the author provides consequences of the transformation that is dependable on the way of transformation – whether the transformation was based on the universal or singular succession of the rights. The final part contains *de lege ferenda* demands and general principles that may be useful to court and law enforcement entities in determining the entity which should be given the status of the injured party, if it is not a natural person.

Słowa kluczowe: pokrzywdzony; wykonywanie praw pokrzywdzonego; naprawienie szkody; przekształcenia podmiotowe spółek; spółka, przedsiębiorstwo; syndyk; masa upadłości; sukcesja uniwersalna; sukcesja syngularna.

Keywords: the injured party; exercise of the rights of the injured party; compensation; company transformation; company; business enterprise; trustee, bankruptcy estate; universal succession; singular succession.

Literatura

BARTCZAK J., *Sukcesja praw i obowiązków cywilnoprawnych jako skutek połączenia spółek kapitałowych przez przejęcie*, «Prawo Spółek» 2/2006, s. 21-37

- BROŻEK P., *Wybrane aspekty odpowiedzialności karnej syndyka*, «Prokuratura i Prawo» 11/2005, s. 63-83
- CIEPŁA H., *Komentarz do art. 509 kc*, [w:] *Kodeks Cywilny. Komentarz. Księga Trzecia. Zobowiązania*, red. J. GUDOWSKI, «Lex» 2016
- DASZKIEWICZ W., *Naprawienie szkody w prawie karnym*, Warszawa 1972
- DASZKIEWICZ W., *Sukcesja procesowych praw pokrzywdzonego w procesie karnym*, [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga pamiątkowa profesora Andrzeja Bulsiewicza*, red. A. MAREK, Toruń 2004, s. 19-46
- DUDKA K., *Skuteczność instrumentów ochrony praw pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym*, Lublin 2006
- GLINIECKI W., *Pokrzywdzony w postępowaniu karnym w świetle zasady uczciwego procesu*, «PiP» 59.7/2004, s. 64-75
- GRONOWSKA B., *Ochrona uprawnień pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym. Zagadnienia karnoprosowe i wiktymologiczne*, Toruń 1989
- GRZEGORCZYK T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Kraków 1998
- GRZEGORCZYK T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2008
- GRZEGORCZYK T., *Strony, ich procesowi przedstawiciele i inni uczestnicy postępowania karnego*, Warszawa 1998
- GRZESZCZYK W., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, «Lex» 2016
- KARAŻNIEWICZ J., *Uprawnienia osób najbliższych w razie śmierci pokrzywdzonego*, «Prokuratura i Prawo» 3/2014, s. 147-165
- KARCZYŃSKI Ł., *Opodatkowanie przekształceń spółek*, Warszawa 2011
- KOWALCZYK A., *Orzekanie karnoprawnego obowiązku naprawienia szkody w przypadku wielości sprawców*, Acta Erasmiana, V: *Varia*, red. M. SADOWSKI, Wrocław 2013
- POSNOW W., *Rozważania nad pojęciem pokrzywdzonego w procesie karnym*, «Państwo i Prawo» 8-9/1979, s. 135-145
- POSNOW W., *Sytuacja pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym w polskim procesie karnym*, Wrocław 1991
- RODZYNKIEWICZ M., *Kodeks spółek handlowych. Komentarz⁶*, «Lex» 2016
- STEFAŃSKI R.A., *Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie środka karnego w postaci obowiązku naprawienia szkody*, «Prokuratura i Prawo» 9/2003, s. 147-154
- SZEWczyk M.J., *Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2014 r. sygn. akt V KK 347/14*, «Probacja» 4/2015 s. 131-140

- SZUMAŃSKI A., *Komentarz do artykułów 459-633 ksh*, [w:] S. SOŁTYSIŃSKI, A. ZAJKOWSKI, A. SZUMAŃSKI, J. SZWAJA, *Kodeks spółek handlowych*, Warszawa 2004
- ŚWIATŁOWSKI A.R., *Recenzja książki Współczesne problemy procesu karnego i jego efektywności. Księga Pamiątkowa Profesora Andrzeja Bulsiewicza, pod red. Andrzeja Marka, przy współpracy z Marią Jeż-Ludwichowską, Danutą Osowską, Dariuszem Kalą i Arkadiuszem Lachem*, Toruń 2004, «Prokuratura i Prawo» 12/2005 s.125-130
- WOLSKA A., *Sytuacja prawna nabywcy wierzytelności o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem w procesie karnym*, «Prokuratura i Prawo» 1/2016, s. 156-174
- WOLTER A., *Prawo cywilne, Zarys części ogólnej*, Warszawa 1972
- WÓJCICKA B., *Sytuacja prawna pokrzywdzonego w procesie karnym w świetle projektu k.p.k.*, [w:] *Reforma prawa karnego*, Łódź 1994
- ZALEWSKI W., *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006.